

Het voyeurisme van de biograaf¹

Eva Rovers

Wat doe je als je een kist vol met zeer persoonlijke brieven krijgt, die overduidelijk niet aan jou gericht zijn, maar wel een prachtige beschrijving geven van een tumultueus leven en van een fascinerende periode uit de Europese cultuurgeschiedenis? Dan ga je een biografie schrijven. Dat klinkt simpeler dan het is. Niet vanwege de grote hoeveelheid materiaal, niet vanwege de talloze ontbrekende puzzelstukjes en zelfs niet vanwege de jarenlange zelfopgelegde eenzaamheid. Nee, het moeilijkste is de afweging wat je wel opschrijft en wat niet. Tenminste dat vond ik.

In 2006 kreeg ik de prachtige opdracht om een biografie van kunstverzamelaarster Helene Kröller-Müller (1869-1939) te schrijven. Ik ontdekte een vrouw die tot haar 36^e nauwelijks geïnteresseerd was in kunst en cultuur om vervolgens de tweede helft van haar leven en een aanzienlijk deel van het familiekapitaal te besteden aan een uitzonderlijke collectie moderne kunst. Ze was iemand die haar hand er niet voor omdraaide om tijdens een enkele veiling 21 Van Goghs te kopen, iemand die gewerkt had met architectonische grootheden als Ludwig Mies van der Rohe, H.P. Berlage en Henry van de Velde. Ondanks haar wankele gezondheid, een wereldoorlog, het verdampen van

haar vermogen en een ondergeschikte rol in de maatschappij was deze vrouw erin geslaagd om een van de eerste musea voor moderne kunst in Nederland te openen.

Wat mij nog meer intrigeerde was het beeld dat van haar bestond. Wie ik tijdens mijn vooronderzoek ook sprak en wat ik ook las, twee onderwerpen kwamen telkens weer terug. Plat gezegd: geld en seks. Iedereen wist mij te vertellen dat Kröller-Müller spilziek was, ze joeg het geld van haar man erdoor en bekommerde zich niet om een nulletje meer of minder. Nog taaier was de verwijzing naar Sam van Deventer, haar twintig jaar jongere vertrouweling aan wie zij duizenden brieven schreef en die volgens de overlevering haar geheime minnaar was. Vooral die suggestie maakte mij nieuwsgierig. Niet vanwege de vraag of Sam en Helene werkelijk een buitenechtelijke relatie hebben gehad, maar vanwege de hardnekkigheid waarmee dit onderwerp telkens weer ter sprake werd gebracht. Van rondleiders tot hoogleraren en van collega-kunsthistorici tot journalisten. Iedereen wilde weten: hebben ze ‘het’ gedaan?

Op het gevaar af als wereldvreemd te worden bestempeld, moet ik zeggen dat ik deze interesse destijds behoorlijk ontluisterend vond. Iemand brengt een ongeëvenaarde

Helene Kröller-Müller, geflankeerd door vertrouweling Sam van Deventer en haar echtgenoot Anton, jaren dertig. © Kröller-Müller Museum

kunstcollectie samen, bouwt een prachtig museum en laat beide na aan het Nederlandse volk. Het enige wat men na 70 jaar nog wil weten, is niet hoe ze dat gedaan heeft, maar of ze de lakens deelde met iemand anders dan haar echtgenoot. Blijkbaar, bedacht ik mij cynisch, heeft ook de geschiedenis een portie seks, drugs en rock & roll nodig om interessant gevonden te worden. Elsbeth Etty zou mijn houding ongetwijfeld hooghartig hebben gevonden. In *NRC Handelsblad* poneerde zij ooit de stelling: 'Wie zich te hoog acht voor het loeren door het sleutelgat moet geen biograaf worden'. Dit schreef zij in een artikel waarin zij pleitte voor meer aandacht voor het persoonlijk leven in biografieën, met name in die van (mannelijke) politici. Te vaak wordt volgens haar de biografie

gebruikt om een tijdvak te beschrijven, of een bepaalde politieke stroming. Dat onderwerp is het uitgangspunt, de protagonist wordt er bij wijze van spreken pas later bijgezocht. Hierdoor zijn veel politieke biografieën eerder monografieën dan levensbeschrijvingen, dit terwijl juist het persoonlijk leven van de gebiografeerde volgens Etty nieuwe inzichten kan opleveren ten aanzien van zijn *claim to fame*. Ze pleitte er daarom voor dat in biografieën voortaan de hele persoonlijkheid wordt beschreven, ook de intieme kanten ervan, hoe duister deze ook mogen zijn.

In een reactie in dezelfde krant problematiseerde Mineke Bosch dit uitgangspunt. Volgens haar kunnen de levens van mannen en vrouwen niet zonder meer op dezelfde manier benaderd worden. Zo ligt

juist in biografieën van vrouwen volgens haar de nadruk al snel te veel op het liefdesleven en wordt dit veel meer dan in biografieën van mannen in verband gebracht met haar werkzame leven. ‘In deze valkuil trappen alle biografen die in de ongehuwde staat (en/of het ontbreken van seks en/of kinderen) een verklaring zien voor het succes van hun protagonisten’. Misschien ben ik ook wel in deze valstrik gelopen, want het leek mij dat Kröller-Müllers teleurstelling in haar kinderen bepalend is geweest voor haar wens om een museum na te laten. Maar is iets een valkuil als je het ziet, bestudeert, analyseert en vervolgens weloverwogen gebruikt om je onderzoeksvraag mee te beantwoorden? In eerste instantie onderzocht ik Kröller-Müller vanuit een sterk kunsthistorisch perspectief. Ik wilde weten in hoeverre zij exemplarisch was voor verzamelaars uit de vroege twintigste eeuw en welke invloed zij bijvoorbeeld heeft gehad op de receptie van Vincent van Gogh. Beide vragen zijn belangrijke thema’s gebleven in mijn onderzoek, maar de hoofdvraag veranderde gaandeweg: ik wilde weten wat haar *gedreven* had tot dat alles. Tenslotte was ik aangesteld om een biografie te schrijven, geen kunsthistorische verhandeling.

Om die drijfveren inzichtelijk te maken, kon ik mij niet uitsluitend richten op haar rol als verzamelaar. Ik moest door het sleutelgat gaan loeren en daarvoor had ik meer nodig dan alleen het kunsthistorisch instrumentarium. Valkuil of niet, de beschrijving van haar persoonlijk leven bleek van

groot belang voor de totstandkoming van de verzameling. Hoewel ik ook haar omgang met Sam van Deventer heb belicht, is zijn rol eerder ondersteunend geweest dan aanjagend. Veel bepalender voor Kröller-Müllers keuzes was haar positie binnen het gezin en de getroebledde verhouding met haar kinderen. Beide zijn voor haar van doorslaggevende betekenis geweest om te verzamelen.

Uiteraard was dit niet haar enige motief. Haar zoektocht naar een individuele spiritualiteit, haar politieke opvattingen en haar Duitse achtergrond waren minstens zo belangrijk en resulteerden samen tot Kröller-Müllers niet-aflatende drang om een ‘monument voor cultuur’ na te laten. Juist de biografie maakt het mogelijk om deze diversiteit te tonen en een caleidoscopisch perspectief te hanteren. Hoe monomaan sommige mensen ook zijn, een leven bestaat nooit alleen uit een verzameling, uit alleen politiek of alleen uit de boeken die iemand schreef. Een evenwichtige biografie probeert het leven als geheel te vatten en te duiden. Al was het maar omdat andere elementen, zoals iemands geslacht, sociaaleconomische positie, religieuze opvattingen, karakter en temperament op hun beurt bepalend zijn voor datgene wat iemand gepresteerd heeft. Als Helene Kröller-Müller een gelukkige huisvrouw was geweest, had Nederland nu een museum minder geteld.

1 Dit is een bewerking van een artikel dat in maart 2010 verscheen in historisch tijdschrift *Groniek*.